

Elektronisk lagring

af seniorforsker Dag Petersson

Vi begynder her med en rapport fra en tidsrejse, der startede i Paris år 1771 kun 18 år før revolutionen. På det tidspunkt foretog en konservativ skribent og dramatiker ved navn Louis-Sebastien Mercier en rejse meget langt ud i fremtiden. Han standsede ikke, før han var 669 år foran sin oprindelige afrejsedato, og de oplevelser han nedtegnede, da han var kommet tilbage, er bevaret i en bog med titlen *L'An deux mille quatre cent quarante*. Det er heri, at vi i dag finder – efter at verden har gennemløbet lidt mere end en tredjedel af Merciers rejse – en passage, der fortæller os i hvilken retning vores nationale biblioteker er på vej til at udvikle sig. Det franske monarki vil være genindsat år 2440, og den franske konges bibliotek vil være overraskende lille, skriver Mercier: "I stedet for disse fire sale af enorm længde, som indeholdt tusindvis af bind, opdagede jeg kun et lille kabinet, hvor jeg så mange bøger, der langt fra var voluminøse." Vores chrononaut spørger selvfølgelig bibliotekaren, hvad der er sket. Han får det svar, at før destruktionsen af de letsindige, overflødige eller direkte farlige bøger fandt sted, havde århundredets oplyste mænd lagret det væsentlige, som optager meget lidt plads. Bibliotekaren i det 25. århundrede oplyser Mercier om, at "eftersom vi hverken er uretfærdige eller efterligner saracenerne, som jo fyrede op i deres badehuse med mesterværker, har vi foretaget et udvalg; intelli-

gente personer har ekstraheret substansen af tusinde foliobind, og denne substans har de i sin helhed ført ind i en lille *doudés*-bind, omtrent på samme måde som de dygtige kemikere presser essensen ud af planter, koncentrerer den i en glasflaske og smider de grove rester væk. Vi har lavet resuméer af det, der var vigtigst; hvad der var bedst, har man trykt om: altsammen er blevet korrigeret ifølge moralens sande principper. Vores redaktører er ærværdige mænd, elskede af folket; de har smag, og fordi de kunne skabe, kunne de også vælge det excellente og smide det ud, der ikke var godt nok."

Hvad kan vi lære af denne fremtidsrapport fra *l'ancien régime*? Vi skal være klare over, at de oplysningsmænd Mercier refererer til, faktisk er modstandere af de oplysningsidealer, der havde vokset sig stærke i Frankrig og for så vidt også i Danmark i 1771. Hvis vi i dag forestiller os, at den oplysningsfilosofi, som Mercier modstred i den grad, at han hævdede at jorden var flad, var en filosofi, der argumenterede for en total viden, en absolut empirisk kundskab bygget nedefra og op, udfra transcendentalt utilbageviselige grundprincipper som f.eks. Descartes' *cogito ergo sum*, så er det sandsynligt, at Mercier, den kongetro fremskridtsmodstander, var optaget af at latterliggøre oplysningens bestræbelser på vidensvækst i alle retninger. Men hans konservative ideal kunne kun stille lidt op overfor den bipolarære synergi, som stabiliserede oplysningens samlerkabinetter, og som efterfulgte den krig i biblioteket, som Jonathan Swift 1696 morede sig med at rapportere fra, hvor de moderne bøger bogstaveligt massakrerede de antikke. Vores moderne biblioteker står stadigvæk stabilt opspændt mellem oplysningsidealet om en total viden og opgaven at indsamle alle eksisterende værker. Men den her opposition vil aldrig

nogensinde gå op, som Roger Chartier har vist i sin enestående bog *Bøgernes Orden: Læsere, forfattere og biblioteker i Europa fra det fjortende til det attende århundrede*. Han skriver til sidst, efter en lang gennemgang af bibliotekernes betydning og som en preambel til en meditation over vor egen tids digitale situation:

”De forskellige fortolkninger af ordet ’bibliotek’ viser altså med skarphed én af de væsentligste spændinger, der beherskede og opdelt de vise mænd ved den moderne tids begyndelse. Et universalt bibliotek (i det mindste indenfor én kundskabsorden) ville alene kunne være immaterialt, reduceret til en katalog, et navneindex eller et registers dimensioner. Omvendt kunne et hvert bibliotek, der optog en særlig plads og bestod af rigtige bøger, opstillet så at man kunne slå dem op og læse i dem, kun give et forvrænget billede af den akkumulerbare videns totalitet – uanset hvor rigt et bibliotek end var. Den uovervindelige kløft mellem fortegnelser, som i det ideale tilfælde er udtømmende, og bogsamlinger, som nødvendigvis har sine huller, blev oplevet med intensiv frustration. Kløften har ledt til de mest umådelige foretagender, hvor man, i ånden om ikke i virkeligheden, har indsamlet alle tænkbare bøger, alle kendte titler, alle værker, der nogensinde er skrevet.”

Siden 1697 har vi i Danmark haft en pligtafleveringslov, der skal sikre efterverdenen mindst ét eksemplar af alt trykt materiale, en lov der forandredes efter 230 år, i 1927, hvor materialernes bevaring yderligere sikredes mod brand eller anden ødelæggelse ved, at man indkrævede to eksemplarer: et til Det Kongelige Bibliotek og et til Statsbiblioteket i Århus. I 1997 vedtoges en ny, udvidet pligtafleveringslov, hvor afleveringspligten flyttedes fra trykkerierne

til den person, der udgiver materialet, og hvor publikationer, der ikke er papirbase-rede, men som alligevel udgør en væsentlig del af vores kulturarv, dvs. cd'er, videoer, dvd'er og udgivelser på internettet, indoptages. Og nu igen, i 2005, mindre end ti år efter den sidste lov, vil der komme en ny pligtafleveringslov, hvor det Kongelige Bibliotek bl.a. vil få til opgave fire gange om året at høste alle websites på det danske domæne '.dk', en såkaldt tværnsnitshøstning. 80 gange årligt vil der derudover indhentes selektive høstninger, og dertil regner man med 2-3 begivenhedshøstninger per år. Nyheden om projektet vakte til og med opsigt hos P3s morgenradioværter, der syntes at mene, at det her var i hvert fald lidt for vildt. Men på trods af den udvidede pligtaflevering forekommer det, at kløften, som Chartier udpeger, stadig eksisterer; der er huller selv i Det Kongelige Biblioteks fantastiske bogsamling.

For at vende tilbage til Mercier: hvad lærer vi i dag ved at læse om hans fremtidsrejse? Måske minder han os bare om, at spørgsmålene om indsamling og tilvejebringelse af bøger i højeste grad er funderede i politiske projekter, dvs. i forskellige ideologier. For mig at se peger hans argumenter på en distancering til selve idéen om at indsamle alt kundskabsmateriale – at det ikke har nogen raison i sig selv, men at det får sin mening først i og med et politisk projekt. For Merciers udgave af en konservativ politik giver det slet ikke mening at indsamle det hele, og han vil erstatte oplysningens synergetiske opposition med et transcendental princip – den gode smag – der går ud på, at nogen med særligt gode kvaliteter skal vælge for os andre.

I modsætning hertil har, som vi ved, både socialistiske og liberalistiske ideologier, med rødder i oplysningen, samstemmigt ment, om end med forskellig bag-

grund, at der ikke må være begrænsninger i tilgangen til viden. Hvorvidt bibliotekernes politiske ansvar består i at udvikle befolkningens, herunder arbejderklassens, uddannelse og eventuelle kontrol over produktionsmidlerne, eller om den sørger for at hvert individ selv skal have frihed til at vælge den viden som bedst vil tjene hans eller hendes bestræbelse på lykkeoptimering, spiller ikke så stor rolle for bibliotekerne, hvis opgave det er at sørge for at have alt materiale tilgængeligt for alle. Selvfølgelig er der forskel på biblioteker, der indretter sig efter den ene eller den anden politik, især hvis der gås til yderligheder i den ene eller den anden retning, for så vil demagogen igen snige sig ind gennem bagdøren, og det måske hurtigere i det socialistiske paradigme end i det liberale, hvor andre kontrolmekanismer vil komme til syne. Men for så vidt vi holder os strikt til spørgsmål om opbevaring og lagring, så er det de social-liberale bibliotekers opgave at bevare og tilgængeliggøre alt, hvad der overhovedet er af informationsbærende materialer. Det er også gennem disse to politiske ideologier, at vi kan se meninge(rne) med at indsamle alt. Det store spørgsmål er nu selvfølgelig, i hvilken udstrækning disse bestræbelser med total indsamling kan siges at være meningsfulde i en globaliseret verden.

Når der i dag fremsættes mange forskellige politologiske bud på, hvorfor den traditionelle opdeling af demokratiske ideologier i konservatisme, liberalisme og socialisme ikke længere kan holdes i live, men hvorfor de i stigende grad hybridiserer sig og blander sig sammen og måske til og med konkurrerer med helt anderledes ideologier, der stadig venter på deres teoretiske beskrivelse, så må man også sige, at der tilsvarende er mange om at beskrive bibliotekernes rolle og funktion i det, som siden starten af fir-

serne er blevet kaldt informations-samfundet. I en tid hvor økonomien er globaliseret, og det såkaldte 'frie marked' i højere og højere grad bestemmes af multinationale virksomheder og af en global børsmarkeds- og valutahandel snarere end af statslige styringsmekanismer; i en verden hvor al mulig information er tilgængelig på internettet, via mobiltelefoner og computere i lokale netværk, hvor igennem politiske aktører har kommunikationskanaler at operere i, som er lige så officielle, som de er private, og som fra ethvert netværksnode repræsenterer en mangfoldighed af sociale fællesskaber snarere end en opdeling i privat, offentlig og professionel identitet, hvordan, i dette hyperkomplekse samfund, for at citere professor Lars Qvortrup, kan bibliotekerne profilere sig, og hvilken politisk betydning har deres bestræbelser på at opbevare og tilgængeliggøre alt? Jeg tror, at det er på tide at sætte disse spørgsmål på dagsordenen.

På mange måder er der her lagt op til en lige så vanskelig og væsentlig diskussion som den om de tekniske problemstillinger, som oftest forventes efter en overskrift som "Elektronisk lagring". De fleste, som har fulgt med i diskussionen om opbevaring af digitale materialer ved, at der stadig ikke er fundet en endegyldig løsning på, hvordan digitale dokumenter bedst skal bevares til fremtiden, men at det indtil videre anbefales, at samtlige data skal migrere fra platform til platform, efterhånden som den tekniske udvikling skrider fremad. Der skal ikke her opponeres mod fornuften i denne beslutning. Men opmærksomheden skal rettes mod fire ting: 1. at det vi opbevarer digitalt i dag sandsynligvis vil fremtræde meget anderledes, når en bruger vil se eller bruge materialet igen om lad os sige 70 år efter x antal migreringer og nye brugerplatforme; 2. at en nylig amerikansk rapport¹ viser, at kul-

turhistoriske institutioner, der digitaliserer deres materialer, oplever større og større vanskeligheder med at gøre deres projekter bæredygtige, såvel økonomisk, teknisk som bruger-udvekslingsmæssigt; 3. at med den takt, som informationsstrømmen accelererer i dag, og med forventninger om yderligere stigninger af accelerationstakten (*Moore's lov*), står især biblioteker og arkiver i en virtuel informationslavine, hvilket altid trækker opmærksomhed til spørgsmål om, hvor meget pres man vil påtage sig ansvar for at håndtere; 4. at det sandsynligvis forholder sig sådan, at den politiske betydning af, hvordan vi håndterer idealet om "total indsamling og opbevaring" i dag, ikke længere politologisk set kan funderes i det grundlag, som dominerede i 1800- og 1900-tallet. Disse fire punkter understøtter, at der er grund til at begynde at stille i hvert fald teoretiske spørgsmålstegn ved begrundelsen for at blive ved med at efterstræbe en total indsamling af materialer.

Hvordan begynder man en sådan spørgen? Først ved at definere dens hensigt. Hensigten er ikke, at pligtafleveringen skal afskaffes, mindskes eller restrigeres. Hensigten er at få evalueret, hvad det rent politisk betyder i et globaliseret samfund at opbevare alt publiceret materiale, hvis vi anser det for sandsynligt, at de ideologiske grundlag, der indtil globaliseringen har givet foretagendet mening, ikke mere er til stede i den samme form. Her må vi ikke drage for hastige konklusioner. Det kan godt være, at vi i dag har mere anledning end nogensinde til at indsamle alt, men det kan lige så vel være tilfældet, at vi gennem at indsamle alt materiale samtidigt udløser konsekvenser, vi endnu ikke har fantasi til at forestille os.

Det forskningsprojekt, jeg har arbejdet med i 2 1/2 år, kaldt *Den digitale udfordring*, og som jeg er ved at afslutte her på

Det Kongelige Bibliotek, har i et vist omfang beskæftiget sig med disse spørgsmål. Om end mit projekt i højere grad har sat fokus på, hvordan digitaliseret kulturhistorisk materiale påvirker betingelserne for at skrive historie, end på hvordan den digitale tidsalder påvirker indsamlingens politiske mening, så har mine undersøgelser alligevel peget på, at de store nationale bibliotekers identitet er ved at forandres i kraft af den digitale teknologi. Som jeg har påpeget i mange sammenhænge, ser jeg projektet *kulturAtlas.dk* som en indikation på, hvordan denne identitet er ved at skifte (se *Magasin* 17:3. s. 3-9). Jeg hæfter mig særligt ved, at Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket i Århus, som samarbejder om udviklingen af denne nye webportal, ikke mere præsenterer sig selv som 'reagerende' overfor sine klienter, dvs. institutioner der kun svarer på forespørgsler fra brugerne, men mere som udvekslende institutioner, der lægger vægt på informative feedbackprocesser med deres publikum.

Det er evident, at den kanal, der åbnes med *kulturAtlas.dk* for feedbackprocesser af viden og information mellem brugerne og institutionerne, bryder med den tidligere, enkeltrettede informationsvej, der bestyredes af bibliotekerne og forsynede borgerne med de informationer og råmaterialer til viden, som de efterspurgte. Med *kulturAtlas.dk* går bibliotekerne proaktivt ud og beder befolkningen om at supplere kulturhistoriske billedmaterialer med information og data. Dette viser, at den digitale udfordring påvirker bibliotekernes traditionelle 'brugergrænseflade' med sine klienter, men også, at den digitale udveksling af information påvirker formen af den kulturhistorie, der vil kunne skrives. Uden her at komme nærmere ind på spørgsmål om digital katalogisering og avancerede søgemaskiner, peger analysen i sidste instans på, at den digitale

udfordring forandrer begrebet om kulturarven, således at det skifter fokus fra en regional eller national kulturs identitet til et projekt under stadig konstruktion. I det omfang at man vil mene, at pligtaflevering og andre strategier for at indsamle *hele* den danske kulturarv er et udtryk for at bevare den danske nationale identitet, så bringer *kulturatlas.dk* det problem på banen, at denne identitet konstant vil rekonstrueres nedefra og op. Her bliver man nødt til at sætte spørgsmål ved det lidt forenklede syn, at der fra starten af *er* en kulturarv derude, der skal bevares, når kulturarven også bliver til på baggrund af den måde, den indsamles og organiseres på. Med den digitale teknologi udfordres både den måde, vi samler ind, og den måde, vi organiserer vores samlinger på.

Den politiske betydning af stadig at ville indsamle al information og alle trykte materialer, der produceres i Danmark, er ikke entydig, men rummer modstridende betydninger. Det er rimligt at antage, at "total indsamling og opbevaring" ikke indebærer den samme politiske gestus som før, dels fordi der ikke mere er det samme ideologiske grundlag, dels fordi bibliotekernes digitale praksis åbner for en ny forestilling om kulturarven. Det er umuligt at udpege én særlig politisk betydning ved at samle alt, men jeg har et par bud. Noget, som man måske kunne være kritisk overfor, er, at vi ved at opbevare alt kolonialiserer vores fremtids historikere. Hvordan skal de kunne søge og finde rundt i den mængde af informationer, som 70 års internethøstning har akkumuleret? Alt på webben er ikke publikationer: meget bliver opladet som en sikkerhedskopi eller som en email der kan downloades af en anden. Der er heller ikke mange, der betragter sin personlige web-site som en publikation. Når vi giver vores fremtids hi-

storikere en hyper-samling af websites at kigge igennem, så fortæller vi dem måske mere om vores narcissistiske rædsel for at blive glemte, dvs. om vores uendelige forfængelighed og ønske om at bevare os, end om hvad vi synes er værd at bevare om os selv til eftertiden. En af flere meddelelser vi sender ind i fremtiden er "Vi kunne simpelthen ikke vælge, så I får desværre arbejdet med at sortere det hele igennem."

En modsat mening er denne: "Vi kunne ikke forestille os, hvad der ville være relevant for Jeres historieforståelse, eller hvordan I tænker historie i det hele taget, så I får desværre arbejdet med at kigge det hele igennem." Ved at opbevare alt får vi så vist, at vi ikke på forhånd har bestemt, hvilket billede vi vil give af os selv; at det kulturhistoriske selvportræt, vi tegner i vores arkiver, ikke er alt for vel tilrettelagt og skønhedsopereret. Det er en slags gæstfrihed over for vores fremtids historikere, at lade dem se igennem os, at gøre os transparente, så at de på den baggrund kan fælde deres historiske dom over os.

Med hensyn til vor egen politiske samtid er total indsamling et projekt med lige så modstridende betydninger: Vi siger, at vi opretholder enhvers demokratiske ret til at få adgang til en fuldstændig samling af informationer og historiske materialer. Men samtidigt, hvem vil kunne finde rundt i denne samling af websites, hvis de allerede fra starten af er sammensat i flere forskellige netværk, hvori navigation sker med søgemekanismer, der er mere komplekse, end hvad noget klassifikationssystem i dag kan organisere? Hvad jeg intenderer med disse spørgsmål er ikke andet end at give et myggestik at klø videre på. Der er vistnok mange spørgsmål tilbage at stille, der er langt bedre, end dem jeg har stillet, og det er væsentligt, at de bliver godt og seriøst formulerede.

52

For at runde af: den digitale revolution ligner selvfølgelig ikke den franske, under hvilken i øvrigt Louis-Sebastien Mercier blev smidt i fængsel for forrædderi. Snarere ligner den digitale teknologis fremmarch den langsommelige og ujævne proces, vi kalder den industrielle revolution. I den tid som vores samfund er vokset, siden World Wide Web blev almindeligt brugt, har vi sandelig givet vores fremtids historiker en slående parallel at arbejde videre på. Mellem de processer, der gav den industrielle revolution sine tre nationalpolitiske resultater: den franske republik, den amerikanske selvstændighed og det britiske imperium, og de processer, der er ved at producere vor digitale revolutions to politiske resultater: *Pax Americana* og netværkssamfundet, findes flere ligheder, men også mange forskelle. Hvad fremtidens historikere vil finde på at gøre godt med for at forstå denne teknopolitiske relation vil forsåvidt i høj grad være et resultat af, hvordan vi i bibliotekerne og arkiverne sørger for at forsyne dem med materiale. Men hvis denne historiske parallel overhovedet vil blive trukket, så er det fordi man vil se politiske styringsformer som noget, der historisk konstrueres ud fra enhver samtids regionale opfattelse af det komplekse samspil, der foregår mellem på den ene side koncentrationer og ophobninger af materielle, sociale, tekniske og økonomiske ressourcer, og på den anden side distributioner og formidlinger gennem infrastrukturer, udvekslingskanaler og kommunikationsmedier. I dag er der intet der tyder på, at nationen er den endelige krop for politisk samling og styring. Stadig mere fokus rettes snarere mod transnationale og infranationale flows af arbejdskraft, information og socialitet. Måske vil der derfor også være raison i, at de nationale biblioteker mere satsede på at transnationalisere deres kulturarv end på at

nationalisere internettet, hvilket forekommer at gå i modsat retning af så mange andre tendenser.

Forskning relateret til disse komplekse politiske processer er allerede for længst begyndt: anerkendte *enfant terrible* forskere som filosofen Manuel De Landa, politologen James Der Derian, netværksforskeren Ron Deibert, kulturgeografen Nigel Thrift og mange andre udvikler i dag 1970ernes og 1980ernes teoretiske arbejder i mere konkrete analyser, hvor tværdisciplinaritet og processuel tænkning er norm. Hvad deres arbejder peger på er at i det, vi kalder netværkssamfundet eller informationsamfundet, sker der egentlig ikke så særligt meget nyt, fordi samfund har til alle tider været informationsamfund. Til gengæld sker der bare så ekstremt meget mere, og med andre midler, og at der derfor fremtræder flere fænomener, som er nye. Det er altså en forandring i densitet, snarere end i ting, i måden vi gør tingene på, snarere end i hvad vi gør, der er forskellen. Det er ved at rette blikket mod, hvordan vi nationalbiblioteker indsamler, ordner og opbevarer vores digitale materiale, at vi får et billede af, hvilken grund vi støber af vores egen kultur, for fremtidens historikere at bygge videre på. Det må være vores opgave at forvandle vor tids informationsstrøm til produktive betingelser for fremtidens viden.

¹ A Survey of Digital Cultural Heritage Initiatives and Their Sustainability Concerns, 2003.

Denne artikel er en let redigeret version af et foredrag holdt på Bogseminaret, Det Kongelige Bibliotek, 29 oktober, 2004.